

Max Liljefors & Ulf Zander

Bildrepresentationer och bildanalys – replik till Thomas Roth

DEN BETYDELSE SOM bildframställningar har vid spridandet av skilda budskap kan knappast överskattas – ett faktum som i betydande grad uppmärksammas i många vetenskaper numera. En närbesläktad insikt är att de texter som beledsagar så gott som alla bilder inte alltid handlar om den bild eller de bilder som de står i anslutning till.

I sin kommentar till vår artikel ”Det neutrala landet Ingenstans. Bilder av andra världskriget och den svenska utopin”, *Scandia* 2003:2, gör Thomas Roth en initierad analys av det berömda fotografi som föreställer en svensk militär som står på vakt framför godsvagnar. I och utanför godsvagnar står respektive marscherar tyska soldater. Roth argumenterar för att det inte avbildar en transport inom ramen för den så kallade permittenttrafiken. I stället är det troligen fråga om en transport av internerade tyska soldater från Norge på väg till Tyskland någon gång under våren eller sommaren 1945.

Vi har inga invändningar mot denna tolkning, utan vi skulle i stället vilja rikta ett tack till Thomas Roth och Lars Gyllenhaal för att de har bidragit till att kasta nytt ljus över fotografiets tillkomsthistoria. Vi vill betona att det givetvis är av stor betydelse att få klarhet i de olika bildernas proveniens, men det har inte varit vårt huvudsakliga syfte i det forskningsarbete inför den tyska utställning som artikeln är skriven för. Vår främsta uppgift har bestått i att plocka fram bilder som har brukats för att illustrera de mest frekvent återkommande teman som är förknippade med Sverige och andra världskriget. Vi har under arbetet med artikeln – som i nedkortat skick kommer att ingå i den katalog som skall beledsaga utställningen ”Mythen der Nationen. 1945 Arena der Erinnerungen”, beräknad att visas i Berlin under hösten 2004 och våren 2005 – haft problem att få fram relevanta och trovärdiga uppgifter i anslutning till det aktuella fotografiet. Att den därpå följande texten behandlar permittenttrafiken handlar inte först och främst om att vi vill göra gällande att fotografiet föreställer ett tåg med tyska permittenter.

Vi är medvetna om oklarheterna ifråga om bildens ursprung, vilket framgår av formuleringen ”det är alltjämt osäkert när och var bilden är tagen” (s. 217). Att vi nämner årtalen 1940 och 1943 beror på att det var mellan dessa år som permittenttrafiken pågick, och det är just som illustration till denna trafik som bilden har använts gång efter annan. Den primära frågan som vi önskade att besvara var inte fotografiets ursprung, utan varför det oproblematiskt har återvänts som en illustration

till de tågtransporter som gick genom Sverige de tidiga krigsåren trots oklarheterna kring dess tillkomst.

Med denna utgångspunkt är det således frekvensen i användandet som står i första rummet. Vi vill framför allt understryka att en viktig förklaring står att finna i vår närläsning av bilden, som i flera avseenden skiljer sig från Roths i sitt slag förträffliga och skarpsynta bildanalys. I vår förklaring är det budskapen som förmedlas genom den svenske soldatens position i förhållande till de tyska som väger tyngst, det vill säga intrycket att den beväpnade svenske soldaten har fullständig kontroll över sina tyska kolleger. Det är, menar vi, en sådan tolkning som har bidragit till fotografiets stora spridning. Intrycket av att vaktposten – och, i förlängningen, den svenska samlingsregeringen – förmådde kontrollera de genom landet förbipasserande soldaterna i Engelbrechtdivisionen passade som hand i handske med den under lång tid dominerande uppfattningen av den svenska neutralitetspolitiken. Måhända är det den viktigaste förklaringen till varför invändningarna mot att den använts så flitigt för att illustrera permittenttrafiken lyst med sin frånvaro och till att försöken att utröna fotografiets ursprung har dröjt så länge.